

दानाचे महत्व

प्रा. डॉ. विनय भोळे

प्राचीन काळापासून भारतीय शास्त्रांमध्ये दानाचे महत्व व दातृत्व याविषयावर भरपूर चर्चा झालेली दिसते. दानशूर कर्ण, राजा हरिश्चंद्र, बळी राजा अशी शब्द पाळणारी व प्रसंगी सर्वस्व दान करणारी नीतिमत्तेचा महामेरू असलेली आदर्श मंडळी विवेक व आदर्शवादाची उत्तम उदाहरणे बनून राहिलेली आहेत.

आजही विविध प्रकारचे दान देणारे खूप आहेत. पण त्यामागे खूपदा कांहीतरी अंतस्थ हेतू असतो. एखाद्या संस्थेला दान देताना आयकर विभागाचं कलम 80 सी आहे की नाही ते तपासून दान दिलं जातं. स्वार्थ आणि परमार्थ दोन्ही सोयिस्कररित्या सांभाळून केलेलं दान ही एक तडजोडच म्हणायला हवी. अनेक वैभवशाली मंदिरांत देवासमोर सरळ अथवा वाममार्गाने आलेला पैसा 'देवाला नवस' म्हणजे परत कांहीतरी हेतू ठेऊनच दिलेलं दान असतं.

शाळा कॉलेजला दान देताना संपूर्ण ईमारतीला किंवा निदान एखाद्या विभागाला तरी दिवंगत कोणाचं तरी नांव देण्याचा आग्रह धरला जातो.

शेवटी काय, तर आपल्या उत्पन्नाचा कांही वाटा समाजऋण म्हणून देणं महत्वाचं. दातृत्वाबद्दल अतिरंजित व इतिहास बदलून एखाद्या व्यक्तीचं महात्म्य वाढवणारी उदाहरणं तयार केली जातात. पंतु आधुनिक अर्थशास्त्राचे जनक व 'अर्थशास्त्र' ग्रंथाचे लेखक आर्य चाणक्य अडीच हजार वर्षांपूर्वीच अत्यंत व्यावहारिक कल्पना त्याबाबत मांडतात.

पात्रानुरूपं दानम् ।।

मुळात दान कां द्यावं ? द्यावं कां ? त्याचं प्रमाण किती असावं ? म्हणजेच आपली दान देण्याची पात्रता, दान व समोरच्या व्यक्तीची गरज यांचा योग्य समतोल असावा. दान ज्याला द्यायचं त्याची ती पात्रता आहे कां ते देखील महत्वाचं ठरतं. त्याची नीयत, त्याच्याकडे असलेली विद्या किंवा ज्ञान, गरज, एकूण परिस्थिती, त्याचे गुण-अवगुण इत्यादी सगळं तपासून दान द्यावं.

चाणक्य म्हणतात, दान कोणाला द्यावं तर ब्राह्मण (इथे जातिवाचक अर्थ घेऊ नये). तत्कालीन परिस्थितीत ब्राह्मणाला विद्यादान करणे किंवा पौरोहित्य करणे व मिळेल ते दान स्वीकारणे असा उत्पन्नाचा स्रोत होता. त्यामुळे समाजातील ज्ञान व विद्वत्ता टिकवण्यास व जोपासण्यास ब्राह्मणास दान आवश्यक ठरत असे. त्याचप्रमाणे रोगी, अनाथ, निराधार, आंधळा, अपंग, दुबळा, गरीब, गरजू विद्यार्थी, संकटात सापडलेला, विद्वान आणि सज्जन व्यक्ती यांना दान द्यावं नाहीतर अयोग्य व्यक्तीला दान दिल्याने कष्टाने मिळवलेल्या आपल्या पैशाचा अपव्यय होतो. करप्रणालीची मूळ संकल्पना मांडणारे चाणक्य पुढे म्हणतात. आपल्या उत्पन्नातील ठराविक हिस्सा समाजाकरिता दिला पाहिजे. आपल्या समाजाला आपणच सुखी संपन्न बनवलं पाहिजे. कारण समाजाची उन्नती

एक प्रकारे आपली उन्नती असते.

आज अशीही विचारप्रणाली येऊ घातली आहे की, मृत्यूसमयी तुम्ही ठेवलेला अतिरिक्त पैसा म्हणजेच आयुष्यात वाया घालवलेले सुखाचे क्षण, जे तुम्ही पैसा मिळवण्यात घालवलेत.

म्हणूनच आपल्याकडील पैशांवर ज्याचा हक्क होता तो त्याचा हक्क मागण्यास आला आहे आणि आपण त्याला त्याचा वाटा देत आहोत अशी भावना ठेऊन दिलेलं दान हे खरं दान होय.

अशा चाणक्यप्रणित दानात सध्याच्या करप्रणालीची सर्वांना करप्रणालीच्या जाळ्यात आणण्याची व करदात्याचं दायित्व विषद करणारी बिजं दिसतात.

संदर्भ –

मराठी पुस्तके –

- 1) 'कौटिलीय अर्थशास्त्र' (आर्य चाणक्य यांच्या ग्रंथाचे मराठी संक्षिप्त भाषांतर व संपादन), डॉ. वसंत पटवर्धन, मेनका प्रकाशन, पुणे 2010.
- 2) 'कौटिलीय अर्थशास्त्र – पूर्वार्ध +उत्तरार्ध', भाषांतरकार कौ. बळवंत रामचंद्र हिवरगांवकर, वरदा बुक्स पुणे, 1988

इंग्रजी पुस्तके –

- 1) 'The Aphorisms of Chanakya', (Edited), Premila Hundiwala, A Wilco Book, Mumbai, 2011
- 2) 'Corporate Chanakya' Radhakrishna Pillai, Jaico Publishing House, Mumbai 2011
- 3) 'The Kautilya Arthashastra (Part 1,2 and 3)', R.P.Kangle, Motilal Banarasidas, Delhi, 1988
- 4) 'Kautilya : The Arthshastra' (Edited, Rearranged, Translated and introduced by) L. N. Rangarajan, Penguin Books, New Delhi, 1992.

हिंदी पुस्तक

- 1) 'चाणक्यसूत्राणि (अर्थ और विवरण सहित)
- 2) भाषांतरकार तथा व्याख्याकार स्व. श्री. रामावतार विद्याभास्कर स्वाध्याय मंडळी, पारडी (1959)